

10. Щоденник Миколи Ханенка (1727–1753 г.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/khanenko/khan02.htm>.

Фурсова Ю. До питання про гастрономічні уподобання гетьмана Кирила Розумовського

У статті розглянуто та проаналізовано смакові тенденції гетьманського двору за часів гетьманування Кирила Розумовського, з'ясовано які були улюблені страви гетьмана, його родини та найближчого оточення. Також наведено перелік продуктів, що використовувалися для приготування страв до гетьманського столу. Окреслений у статті матеріал, допомагає заглибитися в історію повсякдення другої половини XVIII ст.

Ключові слова: Батурин, Кирило Розумовський, гетьманські прийоми, гетьманська їжа.

Fursova Yu. The question about gastronomic preferences Hetman Kyrylo Rozumovskyi

The purpose of the article is the analysis and systematization of historical sources related to the gastronomic preferences of the Hetman's Kyrylo Rozumovskyi. The article examines and analyzes the taste trends of the hetman's court during the time of Kyrylo Rozumovskyi hetmanship, and finds out what were the favorite dishes of the hetman, his family, and those closest to him. There is also a list of products that were used to prepare dishes for the hetman's table. The material outlined in the article helps to delve into the history of everyday life in the second half of the 18th century.

Key words: Baturyn, Kyrylo Rozumovskyi, hetman's food, hetman's receptions.

[надійшло до редакції: 12.08.2022 р.]

УДК 37.018.1+378]Розумовські

Альона ГРАБОВЕЦЬ
(Батурин)

Про освіту синів гетьмана Кирила Розумовського

Процес здобуття вищої освіти синами гетьмана України Кирила Розумовського в європейських університетах має низку нерозкритих питань. Особливості здійснення ними закордонної освітньої подорожі висвітлювали у своїх працях нащадки гетьмана: О. Васильчиков [4], М. Розумовська [6], К. Розумовський [11]. Отримання гетьманськими синами початкової та середньої освіти описав німецький історик XVIII ст. А. Шлецер [12], котрий був їхнім викладачем. Загальні факти стосовно даної тематики містяться у роботах сучасних дослідників А. Андреева [1] та В. Смекаліної [8].

Однією із вагомих складових успішної кар'єри у XVIII ст. була освіченість. У той час освітою дітей, насамперед синів, переважно опікувалися батьки. Кирило Розумовський мав 11 дітей, 6 із яких сини: Олексій, Петро, Андрій, Лев, Григорій, Іван. Відомо, що гетьман за сприяння свого старшого брата Олексія, навчався в європейських вишах, що, звичайно, відіграло не останню роль у його бажанні дати своїм синам якісну освіту. За свідченням відомого публіциста, статистика А. Шлецера, Кирило Розумовський «всіляко намагався дати своїм синам гарне виховання, тому що був хорошою людиною і хотів, щоб вони здобули освіту раніше за нього» [12, с. 119].

У другій половині XVIII ст. значного поширення набула модель здобуття вищої освіти, яка передбачала навчання протягом декількох років в університеті зі щоденними інтенсивними заняттями, слуханням лекцій та читанням книг, а потім здійснен-

ня «великої подорожі» Європою, яка передбачала знайомство з культурним надбанням і перейняттям досвіду. Пряме наслідування такої моделі навчання можемо прослідкувати в освітній мандрівці дітей гетьмана України Кирила Розумовського.

Однак, для здійснення поїздки з подальшим навчанням у європейських вищих навчальних закладах необхідно було мати належну освіту. Кирило Розумовський поставився до даного питання відповідально й продумав план ефективного навчання своїх синів, заклавши ґрунтовний фундамент для здобуття у майбутньому якісної вищої освіти. З цією метою він у 1761 р. він створив для старших синів Олексія, Петра й Андрія спеціальну «академію», що являла собою своєрідний прототип закритого ліцею. Відповідно для цього винайняв на Василівському острові, що розташовувався на 10-й лінії у Санкт-Петербурзі, пристойно умебльований великий будинок. Діти гетьмана проживали у ньому під наглядом гувернера-француза М. Бурб'є. Для викладання були запрошені найкращі викладачі, у т.ч. й з Європи. Серед них – А. Шлецер і С. Румовський. Викладання велося французькою мовою, незабаром – також німецькою мовою і латиною. Крім мов, сини гетьмана опановували також математику, географію, історію та статистику, котра тільки входила в моду [4, с. 1–2].

Ще однією особливістю навчання старших синів гетьмана було те, що вони отримали розроблені А. Шлецером спеціальні підручники зі статистики, адаптовані до майбутнього фаху кожного учня. А. Шлецер зазначав: «Так, старший брат Олексій Розумовський, котрий уже носив мундир ротмістра, отримав книжечку «*Sur le Militaire*» («для військових справ»). Третій, Андрій, мічман при флоті, мав переважно вивчати «*La Marine*» («для флоту»). Петро – «*Le Commerce*» («для торгівлі»)». Аналогічні книги були розроблені також із загальної історії. Окрім вивчення зазначених дисциплін, кожен із синів мав підготувати твір про свій предмет, який потім розглядався на іспиті. Іноді Кирило Розумовський ознайомлювався з роботами своїх дітей і надавав схвальні відгуки.

Особливі здібності та захоплення історією, професор А. Шлецер відзначав у Андрія Розумовського: «Незліченну кількість разів, коли ввечері наставав час для спільного відпочинку, приходив він до мене і цілі години проводив у розумних, над свої літа, розмовах про статистику й історію» [12, с. 133–135].

Для завершення освіти синів Кирило Розумовський відправив їх до Страсбурзького університету, де свого часу навчався сам. До Страсбургу Олексій, Андрій та Петро прибули 14 травня 1765 р. у супроводі французького гувернера, професора історії Л. Маріньяна і студента Імператорської академії наук і мистецтв Д. Легкого. Про приїзд синів гетьмана до Страсбурзького університету писав у своєму листі, студент цього вишу, А. Поленов: «Ми не можемо нічого нового повідомити, як тільки те, що президента сини, приїхали до Страсбургу 14 травня, разом із Легким, і ми мали можливість їх бачити неодноразово» [5, с. 465]. Окрім того, двоє з них, чотирнадцятирічний Петро і тринадцятирічний Андрій, були записані в матрикули Страсбурзького університету 11 червня 1765 р. (точніше, в їхню особливу частину «*Matricula Serenissimi-monimet Illustrissimonim*», призначену для високопоставлених студентів) [10, с. 40]. З невідомої причини імені старшого з братів – Олексія в цих матрикулах не вказано.

Прибувши до університету, вони потрапили під опіку професора історії, риторики та права Й. Шепфліна й, одночасно, навчалися в його дипломатичній школі. Він доклав значних зусиль для освіченості синів гетьмана і, навіть, досить часто сам екзаменував їх. Під

Андрій Розумовський.
Невідомий художник. Гравюра.
Перша половина XIX ст.

керівництвом Й. Шепфліна в університеті Розумовські слухали курси із суспільного права, нової та натуральної історії, міжнародних відносин і договорів, дипломатії, геральдики, статистики сучасних держав, математики, отримуючи, таким чином, уявлення про повне коло найбільш актуальних наукових дисциплін епохи Просвітництва [1, с. 56].

Значну увагу до університетського навчання братів Розумовських виявив і, власне, їхній батько, який відвідав Страсбург наприкінці 1766 р. Як свідчить листування Й. Шепфліна, гетьман Кирило Розумовський зустрівся із ним і високо оцінив зусилля професора у вихованні синів, щоправда, самим місцем виявився незадоволеним. Гетьману «не сподобалася присутність військової молоді в місті, галасливі гуляння офіцерів», і він вирішив підшукати синам скромніше місце перебування, забравши старшого О. Розумовського з собою в Італію, а двох молодших залишивши поки в університеті [8, с. 98].

Для супроводу О. Розумовського, у Страсбурзі гетьман винайняв гувернерами двох французів, про-

фесора, поета Ніколаї та Кронье [4, с. 11]. Разом із ними батько й син у лютому 1766 р. вирушили до Італії. Вони перетнули Швейцарію та по черзі відвідали Мілан, Флоренцію, Пізу, Сієну й дісталися Риму. Там гетьман попрощався із сином [6, с. 81]. Наявні на сьогодні відомості у повній мірі не розкривають умови й обставини навчання в Італії старшого сина гетьмана. Відомо лише, що О. Розумовський перебував там до кінця 1768 р., під опікою І. Шувалова. Після цього, за вказівкою батька він мусив відвідати Англію разом зі своїми братами. З листа Кирила Розумовського до І. Шувалова дізнаємося, що гетьман переймався мандрівкою свого сина і рекомендував йому здійснити маршрут до Англії через Геную та Марсель з метою знайомства з французькими провінціями, а не через Альпи, які він уже відвідав разом із ним на шляху до Італії [4, с. 12].

Восени 1768 р. Петро та Андрій Розумовські разом з Л. Маріньяном відправилися до Англії, де А. Розумовський вступив на службу до морського флоту [3, с. 1]. Навесні 1769 р. до братів приєднався О. Розумовський. Певний час вони мешкали в Лондоні, а потім разом із Л. Маріньяном та Ніколаї здійснили мандрівку країною. Вони послідов-

Григорій Розумовський. Невідомий художник.
Перша половина XIX ст.

но відвідали: Солсбері, Бат, Бристоль, Вудсток, Оксфорд, Ковентрі, Бірмінгем, Дербі, Шеффілд, Бакстон, Манчестер, Лестер, Нортгемптон [4, с. 14–15]. У ході подорожі юнаки знайомилися з країною в цілому й оглядали не тільки церкви та палаци, а також заводи та суконні фабрики [6, с. 82]. Восени 1769 р. цією мандрівкою Розумовські завершили свою освітню подорож і повернулися додому [4, с. 15].

Навчання в Страсбурзькому університеті залишило приємні спогади в А. Розумовського. Перебуваючи на дипломатичній службі, в одному з листів до свого вчителя Л. Маріньяна, з яким він підтримував вельми близькі стосунки, він писав: «Ви кажете мені, що збираєтеся до Страсбурга. Як би я хотів побачити знову цей прекрасний край, до якого тягнутиме мене ціле своє життя. Не забудьте згадати мене незлим словом, коли зустрінете наших давніх друзів ... Хай куди мене кине доля – ніколи не забуду засвідчити повагу цій колісці дитинства, спогад про яку для мене такий солодкий» [6, с. 80].

Надалі старші сини гетьмана стали успішними державними та суспільними діячами: Олексій – міністр народної освіти, Петро – генерал-поручник, Андрій – європейський дипломат.

Якщо в дослідженні здобуття освіти старшими синами гетьмана все більш-менш зрозуміло, то інформація про освіченість менших синів є фрагментарною. Зокрема, відсутні точні дані про роки навчання та самі навчальні заклади, які вони відвідували. На основі місця їхнього перебування можна припустити, що вони навчалися у місцевих осередках вищої освіти.

Наприкінці 1760-х років Кирило Розумовський відправив з навчальною метою до Європи молодших синів, Лева та Григорія, обравши Швейцарію [4, с. 21]. Стосовно їхньої початкової освіти, можна припустити, що вона теж була домашньою, як і у випадку старших братів. Відомо лише, що Г. Розумовський із дитячих років проявляв здібності до науки [7, с. 465]. Як і Олексій, Петро та Андрій, молодші брати поїхали на навчання у супроводі ментора М. Ковалинського [2, с. 13] і губернатора Петрищева. За кордоном їх зустрів Л. Маріньян, який відповідав за їх навчання. Спочатку брати Розумовські зупинилися у Геттінгені, де Л. Розумовський відвідував лекції у місцевому університеті. Проте, з часом брати роз'їхалися. Г. Розумовський разом із М. Ковалинським переїхав до Ліону, а Л. Розумовський із Петрищевим – до Женеви.

У той час місце Л. Маріньяна, як головного наставника синів Кирила Розумовського, зайняв полковник французької служби де Феронс, який мешкав у Женеві. У листах, які адресувалися М. Ковалинському він, переймався навчанням Григорія та радів його успіхам [8, с. 99]. Протягом скількох років брати перебули в цій країні невідомо, але виходячи з листування між де Феронсом і М. Ковалинським дізнаємося, що зиму 1772–1773 рр. вони провели у Лозанні. Восени 1773 р. брати Розумовські перебували в Женеві. Там вони планували зустрітися з Вольтером, але через хворобу філософа зустріч не відбулася [4, с. 20–21]. Перебуваючи у цій країні цілком ймовірно, що вони могли відвідувати заняття в Лозанській академії та Женевському університеті.

На початку 1774 р. вони повернулися з навчання. Надалі Л. Розумовський обрав собі кар'єру військового, дослужився до звання генерал-майора. Г. Розумовський із часом продовжив навчання в Лейденському університеті, до якого був зарахований 24 грудня 1781 р. [9, с. 1139]. В університеті він слухав лекції з філософії та натуральної історії у професора Ж. Алламана, а також під його керівництвом з великим захоплен-

ням почав вивчати мінералогію та геологію. Він став відомим ученим у галузях геології, мінералогії, зоології, палеонтології [7, с. 445].

Найменший син гетьмана Іван навчався в Сухопутному шляхетському кадетському корпусі, який закінчив у березні 1782 р. Після цього він певний час перебував на військовій службі. Прагнучи надолужити втрачене в освіті сина, Кирило Розумовський відправив його у 1785 р. на навчання за кордон у супроводі гувернера Фюслена [4, с. 218]. З листа гетьмана за 1786 р. дізнаємося, що, плануючи освітню мандрівку І. Розумовського, він наполягав, аби той, по-перше, став «справжнім студентом в одному з міст Німеччини або Швейцарії, щонайменше на два або на три роки», а потім уже знайомитися з французькою культурою. При цьому маючи власний досвід, гетьман зазначав, що «у німецькій землі все робиться старанно й ґрунтовно, то й вийде ... що й знання його будуть набагато кращими...» [1, с. 54]. Відомо, що до середини 1786 р. І. Розумовський перебував у Берліні, потім відвідав свого старшого брата, дипломата А. Розумовського в Копенгагені й уже восени розпочав навчання в Лозанні. Проте, І. Розумовський не виявляв схильності й бажання до навчання і витрачав час, здебільшого, на розваги. Через рік він повернувся зі Швейцарії й у 1788 р. поновився на військовій службі [4, с. 219–221].

Цілком очевидно, що поєднання університетської освіти й світського виховання у другій половині XVIII ст. у більшості випадків було вдалим, забезпечувало всебічну освіченість і давало чудові результати. Гетьман Кирило Розумовський, сам свого часу отримавши ґрунтовну західну освіту, створив дієву систему влади в Гетьманщині, здійснивши низку реформ у військовій, судовій та освітній галузях; довгий час був очільником Імператорської академії наук та мистецтв. Його сини, дякуючи старанням батька, отримали не менш якісну освіту, володіли декількома мовами, стали талановитими державними, військовими діячами, дипломатами і науковцями.

Джерела та література

1. *Андреев А.* Русские студенты в немецких университетах XVIII – первой половины XIX века. М.: Знак, 2005. 432 с.
2. *Бадеева Л., Гуліус О.* Михайло Ковалинський – особистий друг Григорія Сковороди // Спадщина Г.С. Сковороди: минуле та сучасне: Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, до 295-річчя від дня народження Г.С. Сковороди (Харків, 5–7 грудня 2017 р.). Х.: ХНУРЕ, 2017. С. 13.
3. *Бантыш-Каменский Д.* Словарь достопамятных людей Русской земли. Ч. 1. СПб., 1847. С. 1.
4. *Васильчиков А.* Семейство Разумовских: в 5 т. Т. 2. СПб.: Типография М. Стасюлевича, 1880. 556 с.
5. *Поленов А.Я.* руський законовед XVIII века // Русский архив. 1865. Т. 3. С. 445.
6. *Розумовська М.* Розумовські. Родина при царському дворі. К.: «Темпора», 2015. 320 с.
7. *Русский биографический словарь: у 25 т. Т. 15.* СПб.: Типография Императорской академии наук, 1910. 560 с.
8. *Смекалина В.* Русские путешественники в Швейцарии во второй половине XVIII – первой половины XIX века. М.: Языки славянской культуры, 2015. 376 с.
9. *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae. 1575–1875: in 5 vols. / Edited W. Rieu. Vol. 1.* Hagae, 1875. 1713 с.
10. *Die alten Matrikeln der Universitat Strassburg. 1621–1793: in 3 bd. / Bearb. von G. Knod. Bd. 1.* Strassburg, 1897. 760 с.
11. *Rasumovsky K.* Aus alten zeiten. Graf Kirill Grigoriewitsch Rasumovsky. 1728–1803. Ein gedenkblatt für den letzten Hetman der Ukraine. Halle, 1913. 116 s.
12. *Schlözers A.* Öffentliche und privat-Leben, von ihm selbst beschrieben: in 2 bd. Bd. 1. Gottingen, 1828. 492 s.

Грабовець А. Про освіту синів гетьмана Кирила Розумовського

На сьогодні наявність незначної джерельної бази, яка містить матеріали стосовно здобуття освіти синами гетьмана Кирила Розумовського, розкриває ключові моменти отримання початкової освіти й, одночасно, не дає вичерпної інформації з питання їхнього навчання в європейських університетах. Вивчення даної теми сприятиме поглибленню й узагальненню наявних відомостей про головні аспекти отримання якісної освіти дітьми Кирила Розумовського.

Ключові слова: університет, освіта, гетьман Кирило Розумовський, Олексій Розумовський, Петро Розумовський, Андрій Розумовський, Лев Розумовський, Григорій Розумовський, Іван Розумовський.

Hrabovets A. About the education of the sons of Hetman Kyrylo Rozumovskyi

The article is devoted to the issue of education of Hetman Kyrylo Rozumovskyi's sons. The study reveals the main conditions for their primary education, considers the features of preparation for a trip abroad for educational purposes and presents the key points of its implementation. The study of this topic will contribute to the deepening and generalization of existing information on the main aspects of quality education by children of Kyrolo Rozumovskyi.

Key words: university, education, Hetman Kyrylo Rozumovskyi, Oleksii Rozumovskyi, Petro Rozumovskyi, Andrii Rozumovskyi, Lev Rozumovskyi, Hryhorii Rozumovskyi, Ivan Rozumovskyi.

[надійшло до редакції: 22.06.2022 р.]

